

gegeven worden en voor het overige, het antidotarium Nicolai als voorschriftenboek aangewezen wordt.

(5) bekostigen. (6) ongekneusd. (7) honig. (8) in het klein verkopen. (9) weigeren. (10) holwortel. (11) heemst. (12) hederà = klimop. (13) knoppen. (14) braam. (15) nachtschade. (16) sedum. (17) postelein. (18) huislook. (19) ecballium elaterum. (20) waternoot. (21) sambucus. (22) volgens *C o r d u s vera serpentaria*. (23) Sabina. (24) Plantago. (25) Nepeta kattenkruid. (26) uit muscus gemaakt. (27) sagapinum. (28) iris. (29) wierook. (30) ebuli. (31) basilicon. (32) volgens *C o r d u s mentha aquatica*. (33) *Salvia officinalis*. (34) berenklaauw. (35) asparagus. (36) verschillend verklaard. (37) hemelsleutel. (38) volgens *C o r d u s persicaria*. (39) crassula = donderkruid. (40) volgens *C o r d u s plantago major*. (41) fragaria. (42) vijfblad. (43) volgens *C o r d u s herba Judaica*. (44) kleine klit. (45) *Carduus benedictus*. (46) volgens *C o r d u s speklilien*. (47) *Anthemis cotula*. (48) march van den hert. (49) heemst. (50) galmei. (51) heemst. (52) rozijnen. (53) vislijm. (54) *Loranthus europaeus*. (55) *Aes ustum*. (56) malrove. (57) cyperi. (58) spikenard. (59) ammi majus, akkerscherm. (60) Sampsuchi = maiorana. (61) oleum sampsuchinum volgens *C o r d u s*.

RÉSUMÉ

Les plus anciennes ordonnances pharmaceutiques d'Anvers

par le Dr. D. A. Wittop Koning.

Dans un article précédent l'auteur a publié le texte des ordonnances d'Anvers de 1422 et 1447.

Maintenant il publie le texte des ordonnances de 1499 et 1517. Il y ajoute quelques prescriptions pour la préparation de la thériaque, des onguents et des emplâtres. Pour tous les autres médicaments l'Antidotaire de Nicolas y est la pharmacopée obligatoire.

BROEDER JAN BISSCHOP EN ZIJN PHARMACIA GALENICA ET CHYMICA *

door Dr. P. BOEYNAEMS (Antwerpen).

Rond het midden der XVIIde eeuw verscheen te Gent, zonder naam van schrijver, een in het Nederlands geschreven farmaceutisch boek met als titel : « *Pharmacia Galenica & Chymica. Dat is : De vermeerderde ende verbeterde Apotheker en Alchymiste Licht ende Distilleerkonst* ». Het werk bevat, verdeeld over zeven boeken — in latere uitgaven over acht boeken — al hetgeen nodig geacht werd voor de opleiding van de leerling-apotheker : het erkennen der simplicia en hunne hoedanigheden, de manier van voorbereiden der verschillende artsijen enz., kortom al wat de apotheker weten moest, zowel van de Galenische artsijbereidkunde en artsijkunst, als van de medicamenten die de toen opkomende scheikundige wetenschap leverde. Het is de gangbare farmaceutische kennis van de XVIIde eeuw, geput uit de verschillende auteurs die over de farmacie hadden geschreven. De schrijver citeert telkens zijn bronnen, geeft naam op van auteurs en hunne werken en getuigt aldus van een grote belezenheid. Maar naast deze uitgebreide boekengeleerdheid, vinden we toch ook herhaaldelijk bewijzen van eigen praktische waarneming. De gegevens worden aan de eigen ervaring getoetst, voorgangers en tijdgenoten worden gecorrigeerd, waarbij dan de reden van de eigen zienswijze wordt uiteengezet. Naast de compilatie van reeds gekende wetenschap, heeft het boek de verdienste van de persoonlijke ondervinding en kennis van de schrijver mede te delen.

De anonieme « *Pharmacia Galenica et Chymica* » werd vermoedelijk in 1652 geschreven en te Gent voor het eerst in 1653 uitgegeven. Alhoewel we er geen exemplaar van op het spoor zijn gekomen en de speurzinnige boekenkenner F. Vander Haeghen in zijn *Bibliographie Gantoise* hiervan ook geen melding maakt, hebben we toch sterke vermoedens dat te Gent in 1653 de eerste uitgave verscheen : de schrijver er van verbleef immers te Gent en de twee geneeskundige approbaties in het begin van het boek zijn van Gentse geneesheren en gedateerd van 1653. Er

* Naar een mededeling in de Kring voor de Geschiedenis der Pharmacie in Benelux te Antwerpen op 12 mei 1956.

zouden, naar we verder zullen zien, zes uitgaven verschenen zijn zowel in Zuid- als in Noord-Nederland. De vier ons bekende uitgaven zijn gedrukt te Amsterdam (1657), te Rotterdam (1661), nogmaals te Amsterdam (1662) en te Antwerpen (1667) (zie figuren). De Antwerpse uitgave werd gedrukt bij Reynier Slegheers die een koninklijk privilege verkreeg om in de eerstvolgende negen jaar alleen het boek te mogen drukken. Het is de laatste uitgave geweest.

De enige aanduiding over de identiteit van de onbekende auteur vindt men in de approbatie die de Gentse dokter en stadspensionaris Franciscus vanden Vivere aan het boek verleende. Daarin heet het : « Pharmaceuticam Artem Galeno-Chymicam septem libris descriptam a I. B. S. I. perlegi... enz. ». Deze vier initialen werden later in de Amsterdamse druk van 1662 foutief overgenomen en veranderd in I. B. S. L., wat voor de identificatie van de schrijver de zaak nog gecompliceerder maakt. Vermoedelijk zouden we nooit de naam van de anonieme schrijver — die zich « een liefhebber derselver konste » op de titelpagina laat noemen — achterhaald hebben, ware hij ons niet verklapt geweest door een zijner tijdgenoten, met name de te Brussel gevestigde geneesheer Robert de Farvacques.

Robert de Farvacques was een Frans-Vlaming, geboortig van Rijsel, die gedurende meer dan zeven-en-vijftig jaren de geneeskunde uitoefende te Brussel, waar hij een der stichters was van het Collegium Medicum. Hij was een man van aanzien, die hofarts was van aartshertog Leopold van Oostenrijk, gouverneur der Nederlanden, en van Don Juan van Oostenrijk ; later werd hij geneesheer van Karel II, koning van Spanje. Benevens andere geschriften publiceerde de Farvacques in 1682 te Brussel een lijvig in-folio van ongeveer 1200 bladzijden over hetzelfde onderwerp als de onbekende auteur van de *Pharmacia Galenica et Chymica*, en dat als titel draagt : *Medicina Pharmaceutica ofte Drôgh-Bereydende Ghenees-Konste*. In de voorrede hiervan vertelt de Farvacques hoe hij er toe kwam zijn werk te schrijven. Na er op gewezen te hebben dat in tegenstelling met de farmacopeeën die meestal in de Latijnse taal zijn gesteld, verscheidene auteurs in hun landstaal over de farmacologie geschreven hebben — waarbij hij de namen van Franse, Spaanse, Italiaanse en Duitse schrijvers als voorbeelden citeert —, geeft hij een lijst van werken over artseneijbereidkunde die in de laatste decennia in het Nederlands geschreven of uit andere talen in het Nederlands vertaald werden. Maar, voegt hij er aan toe, om wille van een aantal compositiën die men in de Nederlanden begint te gebruiken en die in voornoemde boeken niet vermeld zijn en anderzijds omdat er in diezelfde boeken veel zaken duister waren en moeilijk om te verstaan — ik citeer nu verder letterlijk:

« soo heeft Jan Bisschop, Religieus van eene vermaerde order, geboortigh van « Brugghe, ende seer ervaren in de konste der Pharmacie, over dese materie een « Nieuw werk aenqhevut, ende het selve in onse taele doen drucken, onder den titel « van Pharmacia Galenica & Chymica, dat is het Nieuw verbeterd ende vermeerderd « Licht der Apothekers, en distilleer-Konste, bijvoeghende de toestemminghe van dry « Doctoren in de medecyne, op dat men aen 't selve (al hoe wel in de Vlaemsche « taele) des te meer ghelooft soude gheven ».

En hiermede kennen we de identiteit van onze anonieme schrijver. De initialen I. B. beduiden dus : Jan Bisschop en S. I., het ligt voor de hand : Societatis Jesu.

Het mag verwondering wekken dat deze bron van identificatie nooit benut is geweest en dat Jan Bisschop daarmede zolang onbekend is gebleven. Zelfs Dr. C. E. Daniels, de destijds wakkere bibliotecaris van de Nederlandse Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunde en als geen ander kenner van het oude Nederlandse medische boek, toen hij zich de Antwerpse uitgave van Bisschop's boek voor zijn bibliotheek had aangeschaft en hiervan uitvoerig melding maakt in het jaarverslag der boekerij in 1900 en er zelfs uittreksels van overdrukt, is niet achter de eenzelligheid van de auteur gekomen en spreekt van een onbekende schrijver.

De Farvacques verhaalt verder nog dat « dit boeckskken soo nut ende bequaem ghevonden » geweest was dat reeds, vooraleer het in druk uitgegeven werd, « eenighe van de deftigste apothekers » het nuttig hadden geoordeeld het voor eigen gebruik te laten afschrijven. Hij zelf was ten andere ook overtuigd van de deugdelijkheid er van. Toen na de dood van Jan Bisschop te Gent in 1664 « een « anderen Lief-hebber der Pharmacie, (den welken met den overledenen ghewoont « ende veel jaeren hadde verkeert), het authentiek handt-schrift van het voorseyde « Nieuw verbeterd Licht der Apothekers in handen ghekreghen » had, wilde deze er een nieuwe verbeterde en vermeerderde uitgave van maken en was hiermede reeds begonnen. Maar aangezien hij de Latijnse auteurs niet voldoende machtig was en zichzelf niet vertrouwend, achtte hij zich onbevoegd en maakte het handschrift aan

de Farvacques over met verzoek het begonnen werk voort te zetten. de Farvacques toonde zich tegenover dit voorstel « niet seer onghewilligh » en, naar hij getuigt, zette hij zich « met kloecken moet » aan het werk. Doch na het afwerken van het derde boek, bleek het dat er zo veel nieuws moest aan toegevoegd worden en dat er zo veel moest omwerkt worden, dat voor de overige boeken de oude tekst niet meer kon gevolgd worden. Hierdoor ontstond dan een nieuw werk dat merkelyk verschilde van het oorspronkelijke en waaraan hij een nieuwe titel gaf : *Medicina Pharmaceutica*. Vermits de Farvacques begonnen was met het boek van Jan Bisschop te bewerken in het Nederlands, was hij verplicht hiermede in het Nederlands voort te gaan. Hij verklaart dat vergoelykend als volgt :

« Hier uyt kan een-ieder speuren, waerom dat wy dese materie in 't Nederduyts « vervolght hebben, niet teghen-staende dat wy daer toe niet seer gheneghen waeren. « Want aenghesien het Nieuw Licht in 't Nederduyts was ghedruckt, soo hebben oock « de aenmerckingen in de selfste sprake als den Text ghestelt moeten worden, ende « daerom hebben wy oock daer naer alle de by ghevoeghde hoofstucken ende « bewys-redenen, desghelycks in Nederduyts moeten volbrenghe, midts den druck « alsoo was begonst, al hoe wel ons veel ghemackelyker souse hebben gheweest, « dese Drôg-bereyde konste in de Latijnsche taele uyt te drucken ».

Of de *Medicina Pharmaceutica* van de Farvacques een succes is geworden, valt te betwijfelen. Het boek was te zeer uitgebreid, te encyclopedisch, te omvangrijk (1200 in folio bladzijden !) en daardoor waarschijnlijk te duur, dan dat het als gemakkelijk aan te schaffen en te hanteren leerboek kon dienst doen. Verschenen in 1681, verscheen een zozegde nieuwe editie in 1690, die echter dezelfde is als de voorgaande, behalve dan dat op het titelblad de naam van de schrijver werd bijgevoegd en dat de drukfouten met de pen verbeterd zijn, zodat de zes paginae « errata » die men in de uitgave van 1681 vindt, hier zijn weggelaten. De alzo voorgestelde nieuwe druk zal dan wel een kunstje van de uitgever geweest zijn om een moeilijk van de hand gaande stock te likwideren.

Met bijvoegsels van de Leidse apotheker J. Schröder en voorzien van een voorrede van H. D. Gaubius verscheen later nog een andere uitgave te Leiden in 1741.

De zes uitgaven van het boek van Jan Bisschop — de Farvacques zegt ons dat het in tien jaar tijd minstens zesmaal is gedrukt geweest — en de drie uitgaven van het daaropvolgende boek van de Farvacques, dat geïnspireerd werd door het boek van Jan Bisschop en er ruimschoots de stempel van draagt, vormen een stamboom van negen farmaceutische werken, een reeks waarop weinig boeken over farmacie kunnen bogen en in ons Nederlands taalgebied enkel overtroffen wordt door *Den leytsman ende onderwyser der medicynen* van Valerius Cordus, dat echter geen oorspronkelijk werk van eigen bodem is, maar een vertaling van het *Dispensatorium* van de Nurenbergse arts, waaraan Pieter Coudenbergh en Mathias de l'Obel verklaringen en opmerkingen hebben toegevoegd.

Het zou het kader van deze mededeling te buiten gaan, moest hier een ontleding gegeven worden van de inhoud van Jan Bisschop's boek. Terwille van een betere kennis van de schrijver lijkt het toch nuttig een ogenblik te verwijlen bij het zesde boek dat handelt over de theriak. Men kent het befaamde *electuarium*, bestaande uit 65 ingrediënten, dat ons in de geschiedenis terug voert naar koning Mithridates en waarvan de samenstelling door Andromachos, de lijfarts van Nero, veranderd werd. Andromachos heeft ons de manier waarop het theriak moet bereid worden nagelaten in Griekse verzen en hij koos hiervoor de versvorm opdat men het recept gemakkelijker zou van buiten leren en ook opdat men er in de loop der tijden geen verandering zou aan brengen. Deze Griekse verzen zijn ons bewaard gebleven in Galenos' boek « de antidotis ». In een dichtstuk van 68 Alexandrijnen geeft Jan Bisschop er ons een Nederlandse vertaling van en als toemaat geeft hij in een ander dichtstuk van 78 Alexandrijnen een uiteenzetting over de voor- en nadelen van het triakel. Naar mijn mening is dit de enige vertaling in Nederlandse verzen van dit Griekse didactisch dichtstuk. Het geeft ons een bewijs van Jan Bisschop's talenkennis en taalvaardigheid en laat ons toe te veronderstellen dat hij een Grieks-Latijnse opleiding had genoten.

Voor de theriak had hij een voorliefde. Waar hij het verder in hetzelfde hoofdstuk heeft over de hoeveelheid honing die bij de bereiding van de theriak moet gebruikt worden en hierbij het bedrog van sommige dokters en apothekers aanklaagt — o.a. die van Gent die bij de bereiding wel de honing tripliceren maar niet de ingrediënten —, vertelt Bisschop dat hij daarover eens een « dispute » in het Latijn gemaakt heeft, « dispute » die hij volledig in zijn boek opneemt. Ze draagt als

titel : *Quae quantitas mellis in Theriaca sumenda sit Dissertatio*. Waar dit proefschrift voorgedragen werd weten we niet, maar we hebben redenen te aanvaarden dat dit te Weenen gebeurde waar hij een tijd lang verbleef, zoals blijkt uit de korte levensschets die we konden opmaken.

Van de Farvacques weten we reeds dat hij te Brugge geboren werd en te Gent overleed. Bisschop zegt in 1653 (eerste uitgave van zijn boek), dat hij een vijf-enveertigjarige ervarenis heeft, wat ons zijn geboortedatum doet plaatsen op het einde der zestiende eeuw. Herhaaldelijk geeft hij namen op van steden waar hij de een of andere ondervinding opdeed en zo weten wij dat hij verbleef te Antwerpen, te Mechelen, te Doornik, te Gent, te Brugge waar hij « Doktor Roepaert » kende, te Parijs en te Weenen, waar hij met « de vermaerdste Distilleerders ende Doctours » discutiëerde. Verdere bijzonderheden over Jan Bisschop geeft ons Pater Poncelet s.j. in zijn *Nécrologe des Jésuites de la Province Flandro-Belge* (Wetteren 1931), volgens gegevens gehaald uit de « *Litterae mortuariae defunctorum Societatis Jesu* », in handschrift bewaard in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel. Daaruit vernemen we dat Jan Bisschop, afkomstig van Brugge, in 1664 te Gent overleed. Hij was in de sociëteit Jesu « *coadjutor temporalis* » i.e. lekebroeder. Er waren in dezelfde sociëteit nog twee broers van hem : Valentijn Bisschop, die priester was en een paar godsdienstige werkjes schreef († Kortrijk 1636) en Jacobus Bisschop, die evenals Jan, kloosterbroeder was en te Antwerpen overleed in 1667.

Van Jan Bisschop wordt uitdrukkelijk gezegd dat hij apotheker was : « *pharmacopaeus, cujus artis erat peritissimus* ». Ziehier ten andere de vertaling van de Latijnse tekst van de annalist. Hij licht ons verder in over het leven van Jan Bisschop en toont aan welk aanzien hij genoot : « apotheker, die zeer bedreven was in zijn vak dat hij ook aan verschillende socii, die men hem had toegevoegd, voort leerde. « In deze hoedanigheid werd hij in de eerste jaren van zijn kloosterleven naar « Oostenrijk gestuurd, waar hij een tijdlang te Weenen woonde en er om zijn bekwaamheid en knapheid niet enkel de apotheker van het Weens College (i.e. van « het Jezuiten college), maar ook die van het keizerlijk Hof van Ferdinand II was ». Pater Poncelet voegt er aan toe dat hij daarna gedurende 38 jaar belast was met de functie van ziekenbroeder te Gent en dat hij enkele dichtstukjes schreef.

Waar kreeg Jan Bisschop zijn opleiding tot apotheker ? Dit zal wel in zijn geboortestad Brugge geweest zijn, waar hij, naar hij zelf getuigt het gasthuis bezocht. Dat hij apotheker was vóór tot de orde der Jezuiten toe te treden, was wel niet alledaags maar toch begrijpelijk. De Jezuitenorde kende in de Zuidelijke Nederlanden der XVIIde eeuw een bloeiperiode en oefende op de jonge intellectuelen een grote aantrekkingskracht uit. Jan Bisschop die een klassieke opvoeding had genoten zal zich, evenals zijn twee broers Valentijn en Jacobus, ook wel tot hen aangetrokken gevoeld hebben. Waarom hij in de orde broeder bleef, *coadjutor temporalis*, en het niet, zoals zijn broer Valentijn het bracht tot de waardigheid van priester, *coadjutor spiritualis*, hij die toch het Latijn machtig was, blijft een onbekende. Men hebbe echter geen geringschatting voor de lekebroeders uit die dagen, van wie sommigen ver buiten de kloostermuren terwille van hun bekwaamheid naam verwierven. Vermelden we uit dezelfde orde, periode en provincie de voorbeelden van Daniel Seghers (1591-1651), begaafde en vruchtbare Antwerpse schilder van bloemstukken die nadat hij in 1611 Meester geworden was, drie jaar later in de Jezuiten orde trad; en Engelbertus Capueel, geboortig van Zierikzee, evenals Jan Bisschop apotheker, die zijn eeuwige gelofte in de orde aflegde toen hij 43 jaar was en als kloosterbroeder het « *Enchiridion Medicum* » schreef, een zevenmaal herdrukt geneeskundig werkje, « *in subsidium pauperum* » zoals zijn annalist zegt.

We mogen aannemen dat zijn oversten Jan Bisschop om zijn farmacoutische kennis op prijs stelden, vermits ze hem ordebroeders toevertrouwden om hen in het ambt van apotheker op te leiden. Met dit doel zond men hem zelfs naar Weenen waar hij apotheker werd van het Jezuitencollege. Over zijn verblijf te Weenen verhaalt hij dat hij er omgang had met de meest vermaarde dokters en het zal dan ook wel hier geweest zijn dat hij zijn hogervernoemde dissertatie over de hoeveelheid honing bij het vervaardigen van theriak heeft gehouden. Heeft hij hiermede de aandacht getrokken van de middens van het keizerlijk hof te Weenen en is hij alzo hofapotheker geworden. Dit is een gissing, maar ze lijkt niet onwaarschijnlijk. De Duitse Keizer Ferdinand II (1578-1637) had een strenge Roomse opvoeding gekregen bij de Jezuiten te Ingolstadt en hun invloed is achteraf blijven voortduren in 's keizers soeverein beleid. De nauwe relaties die hij met de Jezuiten onderhield, zullen er wel toe geholpen hebben dat een broeder uit hun orde tot hofapotheker werd benoemd.

Na zijn verblijf te Weenen is Jan Bisschop naar Vlaanderen weergekeerd, waar hij te Gent gedurende lange jaren nog het ambt van ziekenbroeder in de klooster-gemeenschap waarnam. Hij vond er de tijd voor het schrijven van « Pharmacia Galenica et Chymica » en ook de dokters die aan zijn boek hun approbatie wilden geven, wat aan zijn werk meer gezag gaf.

Waarom heeft Jan Bisschop voor zijn boek het anonymaat bewaard ? Is het uit kloosterlijke nederigheid of om een andere reden geweest ? Wie zal het ons zeggen. Vast staat dat dit anonymaat de oorzaak is geweest dat Jan Bisschop een onbekende is gebleven in de geschiedenis der wetenschappen dezer lage landen. Nochtans verdient hij een ruimere bekendheid en een nadere studie : zo zou bv. dienen onderzocht wat in zijn boek als oorspronkelijk mag aanzien worden en in hoeverre dit heeft bijgedragen tot de vooruitgang der farmacie. Ook te Weenen zouden er in de plaatselijke archieven verdere inlichtingen verkregen moeten worden over zijn verblijf aldaar.

Hier is het er enkel om te doen aan de vergetelheid te onttrekken en aandacht te vragen voor Jan Bisschop, Vlaams kloosterbroeder die het bracht tot hofapotheker aan het keizerlijk Hof te Weenen en die ten gerieve van toekomstige apothekers een dikwijls herdrukt boek over farmacie schreef, dat, voortgaande op het advies van de geneesheren die het keurden, wetenschappelijk verantwoord was en dat door de ruime verspreiding die het kende, veel heeft bijgedragen tot de vorming van de apothekers in het Zuid- en Noord-Nederland der XVIIde eeuw.

RÉSUMÉ

Frère Jean Bisschop et sa Pharmacia Galenica et Chymica

par le Dr. P. Boeynaems (Anvers).

La Pharmacia Galenica et Chymica, traité anonyme à l'usage des apprentis-apothécaires, qui au 17me siècle connut plusieurs éditions dans les Pays-Bas, est l'œuvre du frère-jésuite Jean Bisschop, natif de Bruges et mort à Gand en 1664. Envoyé par ses supérieurs en Autriche, il y fut pharmacien à la cour impériale de Ferdinand II à Vienne. Rentré dans son pays natal il resta pendant 33 ans frère-infirmier au couvent des jésuites à Gand. Par son livre Bisschop a fortement contribué à la formation des pharmaciens de son époque. Le médecin bruxellois Robert de Farvacques a largement puisé dans l'œuvre de Bisschop pour la rédaction de son volumineux traité : Medicina Pharmaceutica.

GESCHIEDENIS VAN DE APOTHEEK « DEN CLEYNEN THEMIS » *

door Apothekers K. DE WOLF †, J. DE WOLF en P. VANDE VYVERE.

In een korte nota verschenen in het Pharm. Tijdschrift ** had een van ons (P. V.) reeds de gelegenheid er op te wijzen dat de apotheek « Den Cleynen Themis » op de hoek van de Zuidzandstraat, rechtover St Salvatorskerk te Brugge gelegen, waarschijnlijk de oudste privaat-apotheek van België is.

Dank zij nagelaten nota's van Apoth. Karel De Wolf, zijn wij thans in staat uitvoeriger over oorsprong en geschiedenis van deze apotheek te handelen.

De naam « Den Themis » voor het bedoelde huis vinden wij reeds vermeld in een akte van 4 november 1484, zijnde een aangifte van wezengoed van St. Jan Zestendeel en later in 1580 vinden wij als eigenaar een zekere Lieven E e d t h (1), maar niets laat toe te besluiten dat het toen reeds een apotheek was.

Of er enig verband bestaat tussen « den Cleynen Themis » en de twee hofsteden

* Naar een mededeling in de « Kring voor Geschiedenis der Pharmacie in Benelux » te Breda, op 11 november 1955.

Wij danken gaarne de Heer R. P a r m e n t i e r, erearchivaris der Stad Brugge, en zijn medewerker A. S c h o u t e e t, die ons bij de aanvulling der nagelaten nota's van wijlen Apoth. K. D e W o l f zeer bereidwillig geholpen hebben.

** October nummer 1952, bl. 199.

(1) Les registres des « Zestendeelen » ou le cadastre de la ville de Bruges de l'année 1580 (Annales de la Société d'Emulation, XLIIIe vol. 1898, p. 146).